УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

РЕФЕРАТ
на
ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
освітнього ступеня «магістр»

на тему:

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ У ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА

Виконала:
студентка ІІ курсу 614 дз групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітня програма Спеціальна освіта
Тетяна БАЗЮК

Керівник:
старший викладач
Ірина ДЕНИСЮК

Науковий консультант:
кандидат філологічних наук, доцент
Світлана СІЧКАР

Рецензент:
кандидат педагогічних наук, доцент
Ольга БУТЕНКО

Умань – 2022 року

ЗМІСТ

Вступ …….		3
Розділ 1.	НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ У ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	6
1.1.	Формування мовленнєвої компетентності школярів як наукова проблема……	6
1.2.	Суть поняття «комунікативно-мовленнєві уміння»……..	15
1.3.	Психолого-педагогічна основа процесу формування комунікативно-мовленнєвих умінь……	21
1.4.	Лінгводидактичні умови формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів з функціональними порушеннями……	25
Розділ 2.	ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА ……..	34
2.1.	Стан сформованості знань про дієслово в учнів з функціональними порушеннями……..	34
2.2.	Методи і прийоми формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів із функціональними порушеннями…	40
2.3.	Експериментальна методика формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів із функціональними порушеннями в процесі вивчення дієслова……..	46
2.4.	Результати експериментальної роботи……..	62
Висновки ……..		67
Список використаних джерел …….		71

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлено концептуальними засадами та державними вимогами реформування освіти в Україні, спрямованими на підвищення комунікативної компетентності, загальномовної й мовленнєвої культури учнів, про що зазначається в Концепції спеціальної мовної освіти, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Державному стандарті базової та повної середньої освіти.

Мовленнєва компетенція вважається однією з основних у системі мовних знань, умінь і навичок, необхідних молодшим школярам, у тому числі й з функціональними порушеннями, що визначають здатність користуватися усним і писемним літературним мовленням. Від того, як діти з функціональними труднощами усвідомлюють різні граматичні категорії, у тому числі дієслова, залежить рівень їхнього подальшого володіння українською мовою й засвоєння інших шкільних предметів, оскільки для них українська мова – це мова навчання.

Теоретичною основою дослідження стали праці лінгвістів (І. Білодід, О. Безпояско, І. Бодуен де Куртене, В. Виноградов, І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, М. Мельничайко, В. Русанівський, С. Соколова, Л. Щерба та ін.); психолінгвістів (Л. Виготський, І. Зимня, М. Жинкін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); лінгводидактів (В. Мельничайко, М. Пентилюк, О. Хорошковська) щодо мови, мовлення, мовленнєвої діяльності, комунікації; провідних науковців корекційної педагогіки (В. Бондар, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет, М. Ярмаченко) щодо створення сприятливих умов для навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами задля формування активної, усебічно розвиненої людини, здатної до успішної адаптації та соціалізації.

Питання, пов’язані з формуванням комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів розглядали О. Бєляєв, Л. Варзацька, М. Вашуленко,

Л. Глазова, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, В. Собко, М. Соловейчик, А. Супрун, Г. Шелехова, та інш.

Шляхи підвищення рівня володіння українським мовленням у процесі мовної освіти розробляли вітчизняні дефектологи В. Кондратенко, О. Качуровська, Ю. Коломієць, І. Марченко, О. Ревуцька, В. Тарасун, В. Тищенко, Н. Чередниченко, М. Шеремет. Науковці констатували труднощі засвоєння мовного програмового матеріалу учнів з мовленнєвими порушеннями, складність оволодіння лінгвістичними закономірностями, висвітлювали недоліки щодо сприймання та породження мовленнєвих висловлювань, особливості психофізичного розвитку дітей із функціональними порушеннями.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці методики ефективного формування в молодших школярів із функціональними порушеннями комунікативно-мовленнєвих умінь в процесі вивчення дієслова.

Реалізація поставленої мети передбачала вирішення таких ***завдань:***

- проаналізувати ступінь розробленості досліджуваної проблеми в психолого-педагогічній та лінгводидактичній літературі;

- обґрунтувати суть поняття «комунікативно-мовленнєві уміння»;

- дослідити стан сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів із функціональними порушеннями;

- створити та експериментально перевірити лінгводидактичну систему формування комунікативно-мовленнєвих умінь у процесі вивчення дієсліва.

Об'єкт дослідження – процес формування комунікативно-мовленнєвих умінь у молодших школярів із функціональними порушеннями.

Предмет дослідження – система роботи із формування комунікативно-мовленнєвих умінь у молодших школярів із функціональними порушеннями в процесі вивчення дієслова.

У роботі використовувались такі ***методи*** наукового дослідження: теоретичні (вивчення, аналіз та узагальнення психолого-педагогічної й

спеціальної літератури, аналіз навчальних програм, шкільних підручників з рідної мови, навчально- методичних посібників) і практичні (спостереження, бесіди, констатувальний та формувальний експеримент з якісною і кількісною обробкою результатів).

Практичне та теоретичне значення полягає в доведенні ефективності застосування системи вправ і завдань, доборі дидактичного і мовленнєвого матеріалу, спрямованих на формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів із функціональними порушеннями засобом дієслів. Одержані в дослідженні дані можуть бути використані у процесі розробки навчальних програм, для вдосконалення методики навчання мови і мовлення учнів з особливими освітніми потребами, у методичних розробках для вчителів, навчальних курсів у ЗВО.

Апробація. Основні положення роботи обговорювалися на засіданнях кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, загальноуніверситетській звітній науково-практичній конференції, регіональному науково-практичному семінарі «Теоретико-методичні засади розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей».

Структура роботи: Магістерське дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (126 найменувань). Загальний обсяг роботи – 82 сторінки, з них основного тексту – 72.

ВИСНОВКИ

Сучасне суспільство не може існувати без мови – найважливішого засобу спілкування, засобу вираження думок та передачі досвіду сучасникам і нащадкам. Мова – наше національне багатство, тому на перший план виходить питання культури мови. Серед них головними є питання оволодіння правилами граматики, правопису, вимови й наголошення. Величезне значення має також вивчення й правильне використання мовних засобів вираження думки залежно від мети й змісту висловлювання

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем комунікації засвідчив, що існують різні погляди на зміст і класифікацію комунікативно-мовленнєвих умінь. Зіставлення різних визначень комунікативних і мовленнєвих умінь, виявлення подібності й відмінності дало змогу дійти висновку, що комунікативно-мовленнєві вміння – це здатність мовця забезпечити правильне застосування словесних, насамперед слів із ряду частин мови, і невербальних (міміка, жести) засобів для ефективної взаємодії з учасниками акту спілкування. Ці вміння знайдуть застосування як у діалогічному, так і монологічному мовленні. До них відносимо: уміння ставити запитання, висловлюючи подив, сумнів, уточнення, здогадку, передбачення, при цьому доречно вживати відповідні дієслова; уміння констатувати, висловлюючи погодження, підтвердження, наслідок, посилання, обіцянку, уточнення, доцільно і правильно використовуючи дієслова; уміння заперечувати, висловлюючи відмову, непогодження, оформлюючи висловлену думку граматично правильно; уміння спонукати до дії, висловлюючи прохання, запрошення, наказ, пропозицію, побажання, з комунікативно виправденим використанням дієслів.

Проведений аналіз наукових поглядів щодо ролі дієслова дозволив виділити найхарактерніші його особливості, що лежать в основі всієї граматичної сфери сучасної української літературної мови.

Надзвичайно важливо, на нашу думку, навчити учнів відбирати мовний матеріал, зміст і форма якого відповідали б меті висловлювання, будувати синтаксичні конструкції відповідно з правилами граматики та конкретною мовленнєвою ситуацією, конструювати зв'язні висловлювання, підпорядковуючи зміст і мовне оформлення комунікативній меті.

Це й окреслило коло комунікативно-мовленнєвих умінь, які мають бути сформовані в учнів із функціональними порушеннями з метою розвитку їх здатності висловлювати свої думки у різних мовленнєвих ситуаціях, використовуючи дієслова.

Аналіз проведеного констатувального дослідження свідчить, що більшість учнів із функціональними порушеннями мають середній (42%) і низький (37%) рівні практичних умінь використовувати дієслівні форми в мовленні.

Встановлено, що молодші школярі із функціональними порушеннями недостатньо володіють комунікативно-мовленнєвими уміннями, виявляють слабке розуміння значення і ролі дієслів, механічно їх запам'ятовують, а також зазнають труднощів під час виділення їх із мовного і мовленнєвого матеріалу.

Одержані дані дозволяють визначити помилки, які були допущені учнями. Серед них найтиповішими були: істотне відставання в диференціації дієслів у імпресивному та експресивному мовленні; порушення в засвоєнні дієслів на рівні семантики (пропуск дієслів, вживання дієслова в певному значенні); заміна дієслів; мають труднощі під час диференціації дієслів та при вживанні одного і того ж дієслова, але з різним значенням; мають труднощі у засвоєнні антонімічних дієслів.

Узагальнюючи зазначаємо: незважаючи на те, що ознайомлення з дієсловом як окремим словом починається ще в дошкільному віці, а уявлення про його роль і функції в мовленні актуалізуються у початковій ланці навчання, результати практичних умінь використовувати дієслівні конструкції достатньо низькі.

Одержані результати стали підставою для розробки методичної системи формування в учнів спеціальної школи комунікативно-мовленнєвих умінь засобом дієслівних форм.

Основними складовими розробленої нами системи роботи стали практичні методи і прийоми навчання. На першому етапі експериментального навчання, застосовуючи пояснювально-ілюстративний метод і рецептивно-аналітичні вправи в учнів сформувалися уміння співвідносити слово з предметом, вербалізовувати просторові поняття дієслів, виділяти їх на слух та предметними діями із мовного і мовленнєвого матеріалу. На цьому етапі застосовувались такі прийоми: спостереження за мовленням, мовленнєвий зразок, повторення, вказівка, виправлення помилок.

Аналіз формувального експерименту засвідчив, що головною умовою успішного процесу формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів із функціональними порушеннями є спеціально організований зміст навчання, який ґрунтується на формуванні уявлень про семантичні, граматичні та синтаксичні особливості дієслова і використанні дієслівних форм у мовленні.

Відпрацювання лінгводидактичної системи формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів із функціональними порушеннями засобами дієслова дозволило сформувати чіткі уявлення про роль і значення дієслів у мовленні, збагатити словниковий запас дієслівними формами, сформувати уміння молодших школярів із функціональними порушеннями застосовувати засвоєні дієслівні форми в мовленні.

Отримання позитивних результатів експериментальної роботи зумовлено поетапністю і наступністю формування комунікативно-мовленнєвих умінь, а саме: перший етап – пропедевтичний; другий – навчально-аналітичний; третій етап – конструктивно-накопичувальний і четвертий – діяльнісно-творчий. Кожний етап роботи мав свою конкретну мету, яка реалізовувалася через певні завдання.

За результатами підсумків встановлено, що високого і достатнього рівня сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь досягло 66% учнів ЕГ.

Розроблений і апробований зміст експериментального навчання щодо формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів в процесі вивчення дієслів ми розглядаємо не лише як завершену методичну систему, але й як схему лінгводидактичного експерименту, що дає змогу продовжувати здійснювати апробацію інших підходів.